

ΑΞΙΕΣ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Καλλιόπη Παπαϊωάννου (M.S.W.)

Καθηγήτρια Κοινωνικής Εργασίας

Υπάρχει μια γενική συμφωνία ανάμεσα στους επαγγελματίες και τους εκπαιδευτικούς κοινωνικούς λειτουργούς ότι θέματα όπως, ηθική, συμπεριφορά και αξίες αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της Κοινωνικής Εργασίας. Διλήμματα στη λήψη αποφάσεων και κρίσεων την ακολουθούν όπως π.χ. είναι ηθικά σωστό ή λάθος να κριθεί απαραίτητο ένα μέτρο αντίθετο από τη θέληση του ατόμου πελάτη;

Αξίες είναι οι κανόνες που καθορίζουν θρησκευτικές, ηθικές, πολιτικές, ιδεολογικές αρχές, θέσεις και πεποιθήσεις. Οι παραδοσιακές αξίες της Κοινωνικής Εργασίας αποτελούν το επίκεντρο στον τομέα της σχέσης κοινωνικού λειτουργού με το χρήστη των προσφερόμενων υπηρεσιών. Ταυτόχρονα παρατηρούνται συχνές συγκρούσεις του κοινωνικού λειτουργού με το δίκτυο άσκησης της Κοινωνικής Εργασίας όπως είναι η γραφειοκρατία, ο κοινωνικός έλεγχος και η λειτουργία κατανομής λειτουργιών (Moon, D., 1988: 1-15). Ηθική είναι η μελέτη των κανόνων συμπεριφοράς αναφορικά με το σωστό ή λανθασμένο, με το καλό ή το κακό. Περιλαμβάνει θέματα που αφορούν: α) δικαιώματα ανθρώπων, β) προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας με απώτερο σκοπό την προσφορά καλών υπηρεσιών σε περισσότερους ανθρώπους, ανισότητες και καταπίεση του κοινωνικού συστήματος. Σύμφωνα με το Κεντρικό Συμβούλιο Εκπαίδευσης και Επιμόρφωσης στην Κοινωνική Εργασία (CCETSW, 1989), συμπεριλαμβάνουν και την υποχρέωση τήρησης της αρχής αξία - αξιοπρέπεια, σεβασμός, εχεμύθεια, απόρρητο. Δηλαδή, 1. σεβασμό και διεύρυνση του δικαιώματος του πολίτη για αυτοπροσδιορισμό του, 2. ανάπτυξη προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας και ποιότητας ζωής, 3. ισότητα και ισονομία, 4. απόδοση δικαιοσύνης βάσει κανόνων και κριτηρίων (Banks, S., B.A.S.W., 1995).

Διεθνείς διαμάχες ανάμεσα σε κράτη και εσωτερικές συγκρούσεις υποβιβάζουν καθημερινά την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Παράλληλα, η φτώχεια, οι ειδικές ανάγκες, η προβληματική στέγαση, ο αναλφαριθμητισμός, η διαρκώς αυξανόμενη ανεργία, (κυρίως η μακροχρόνια), μαστίζει τις κοινωνίες σε παγκόσμιο επίπεδο. Η επικέντρωση στις προσπάθειες χωλαίνει γιατί, η έμφαση στις μέρες μας τοποθετείται στην ανάπτυξη και εφαρμογή της τεχνολογίας. Οι τεχνικοί ενδιαφέρονται για το πώς γίνεται κάτι ενώ οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί με το τι πρέπει να γίνει. Για τους κοινωνικούς λειτουργούς ο σχεδιασμός συμπεριλαμβάνει και αποτελεί ζωτικό τμήμα στη δημιουργία του απαραίτητου, του επιθυμητού, του προσδοκώμενου για όλους μέλλοντος, και απαιτεί τη μελέτη της αξίας των ανθρώπινων αναγκών όπως αυτές ιστορικά ανάγονται και συνδέονται με το σήμερα. Δηλαδή τη λειτουργία της συμμετοχής, της επίδρασης των κοινωνικοπολιτισμικών αλληλεπιδράσεων αναφορικά με την αξιολόγηση των αξιών που συνδέονται με τις ανθρώπινες ανάγκες. Η

εφαρμογή ασκείται σε ορισμένους χώρους, τις οργανώσεις και στηρίζεται στο θεωρητικό υπόβαθρο που αποτελεί και τη βάση αξιών για την άσκηση. Οι οργανώσεις και οι χώροι τους είναι τα μέσα που χρησιμοποιεί ο επαγγελματίας. Αντίθετα ο τεχνοκράτης στα πλαίσια της οργάνωσης αναζητά όρους σχετικούς με αλλαγές και εκσυγχρονισμούς. Αυτή ακριβώς η έμφαση στο πώς και όχι στο τι, οδηγεί στην εξάρτηση των κοινωνικών λειτουργών προκειμένου να αποφασίσουν για θέματα σχετικά με την ποιότητα ζωής των ατόμων πελατών τους.

Η έμφαση στην ανάπτυξη τεχνικών δεξιοτήτων για τον επαγγελματία κοινωνικό λειτουργό θα έπρεπε να εδράζεται, όπως προαναφέρθηκε, σε θεωρητικό υπόβαθρο αξιών. Καθώς οι αποφάσεις έχουν σχέση με την ποιότητα, απαιτούν διασαφήνιση των αξιών και επιλογές. Τότε οι θεωρητικές απόψεις οριοθετούν και καθορίζουν στρατηγικές για την προσαρμογή των τεχνικών. Αυτό εξασφαλίζει την αποσαφήνιση και την κατανόηση των βασικών προϋποθέσεων της «ανθρώπινης» ζωής με δεδομένο ότι όλοι και παντού έχουν ανάγκες ασφάλειας, ανάπτυξης και αλλαγής για να αυτοπροσδιοριστούν ως άτομα και να αναπτύξουν τις δυνατότητες που έχουν. Ανθρώπινη ανάγκη είναι μια συνειδητή επιθυμία. Είναι η προοπτική, η πρόθεση για ικανοποίηση που μορφοποιεί τη συμπεριφορά. Ανάγκες για τροφή, κατοικία, ένδυση, φροντίδα υγείας, ανάγκη επικοινωνίας, σεξουαλική ζωή, δεν είναι δυνατόν να διαχωριστούν από την ανάπτυξη και τις ανάγκες για γνώσεις, πολιτισμικά ενδιαφέροντα, αγάπη, φιλία, ελευθερία, δικαιοσύνη, ομορφιά, κοινοτική ζωή, παραγωγική δουλειά, που ως σύνολο αποτελούν βασικές ανάγκες για επιβίωση και διατήρηση μιας ανθρώπινης ζωής. Ίσως το «υλικό» των αναγκών να διαφέρει από τόπο σε τόπο, είναι όμως παραδεκτό ότι χαρακτηρίζει τους ανθρώπους σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του κόσμου. (Wilson, C., *New Pathways in Psychology. Maslow & the Post Freudian Revolution*. 1972: 163). Οι ανάγκες αυτές νοούνται πάντα στα πλαίσια της κοινότητας που σημαίνει όπως είναι γνωστό, πολύ περισσότερο από τη φυσική γειτνίαση. Στην κοινότητα οι άνθρωποι έχουν κοινά ενδιαφέροντα και στόχους, αμοιβαίο σεβασμό, στήριξη, πηγές κοινωνικοποίησης και ελέγχου και κανονισμούς που προσδιορίζουν τη συμπεριφορά μέσα στα πλαίσια της κοινωνικής ομάδας. Ανθρώπινη κοινωνία σημαίνει ένα πλέγμα όπου οι καθημερινές ανάγκες ικανοποιούνται μέσω ενός συστήματος αλληλεπιδράσεων στις σχέσεις τους. Μέσα στην κοινότητα όλοι έχουν μία θέση που τους δίνει το δικαίωμα και την ευθύνη να ζουν και να παράγουν πολιτισμό. Από την άλλη πλευρά μήπως η άμιλλα, η ατομική επιδίωξη προβολής είναι αντιφατικές με την προηγούμενη τοποθέτηση; Πιστεύω πως όχι, γιατί δεν αντιστρατεύονται και είναι συμβατές με τους όρους που οι άνθρωποι βάζουν για τους εαυτούς τους. Είναι παρατηρημένο ότι πολλοί άνθρωποι που αντιμετωπίζουν ματαιώσεις και απουσία ευκαιριών για εκπλήρωση των αναγκών τους, έχουν ακόμη τη δυνατότητα να προχωρήσουν πέρα από τις ματαιώσεις και σε άλλες αντιδραστικές ενέργειες, σε θέσεις αλλαγής πλεύσης και στη δημιουργία εναλλακτικών κοινωνικοπολιτιστικών επιλογών.

Σήμερα είναι γνωστό ότι υπογραμμίζονται οι τεχνικές ανάγκες για καθαρά οικονομικούς λόγους κυριαρχίας και ελέγχου ή / και κρατικά ενδιαφέροντα όπως π.χ. η περίπτωση του αυτοκινήτου. Ενώ το αυτοκίνητο ως τεχνολογικό επίτευγμα θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μέσον μεταφοράς, συνήθως αυτοί που επωφελούνται από την παραγωγή κυρίως και την πώληση αυτοκινήτων, προσπαθούν να πείσουν ότι όχι μόνο η απόκτηση αλλά κυρίως η συχνή αλλαγή τους αποτελεί ανάγκη. Δίνουν έμφαση στην ποσότητα και όχι στην ποιότητα των αγαθών και υπηρεσιών παραβλέποντας την επίδραση στη ζωή και στις ανάγκες μας. Σταδιακά οι

άνθρωποι γίνονται μέρος του μηχανισμού παραγωγής και κατανάλωσης και θεωρούν τους εαυτούς τους ως μέσον για την υλοποίησή του. Και το χειρότερο, αυτό οδηγεί στην αποξένωση των ανθρώπων και την αποσύνδεσή τους από τις βασικές τους ανάγκες ως ατόμων. Η κατάσταση αυτή ενισχύεται από τα συστήματα σχεδιασμού όπου μπορεί να συμμετέχουν και κοινωνικοί λειτουργοί.

Ο σχεδιασμός αποτελεί ζωτικό τμήμα στη δημιουργία αναγκαίου και εφικτού μέλλοντος για όλους τους ανθρώπους και προϋποθέτει πέντε αλληλοσυνδεόμενα βήματα που ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να παίρνει υπόψη του: 1. Ρεαλιστική θεώρηση του μέλλοντος σε τόπο και χρόνο και όχι οπισθοδρόμηση στο παρελθόν ή αποκλειστική ενασχόληση μόνο με παρούσες καταστάσεις. 2. Το παρόν και το παρελθόν είναι απαραίτητο να «ξεπεραστούν» για να γίνουν ορατές οι απαραίτητες επιλογές και να προχωρήσει η ρεαλιστική αντιμετώπιση του παρόντος εν όψει του αύριο. 3. Συνειδητή επιλογή και ελευθερία επιλογής ώστε η προσπάθεια να γίνεται σύμφωνα με το σχεδιασμό για την επιτυχία του στόχου ανάμεσα στις άλλες επιλογές. 4. Συνεργασία με άλλους κλάδους ειδικών σε αμοιβαία προσπάθεια διεύρυνσης των επιλογών. 5. Αξιολόγηση κανόνων και αξιών συνδεδεμένων με τις ανθρώπινες ανάγκες. Απαραίτητα στοιχεία διορατικότητας και ερμηνείας είναι η επικοινωνία με φυσικά και πολιτισμικά στοιχεία του περιβάλλοντος και των σχέσεων αυτών των στοιχείων όπως η επιβεβαίωση του εαυτού, της οικογένειας, της κοινότητας, του κράτους, του κόσμου.

Οι πέντε αυτές αρχές ενισχύουν τις δυνατότητες ύπαρξης ανθρώπινου τρόπου ζωής, με αποτέλεσμα τη διευκόλυνση δημιουργίας ενός κόσμου όπου οι κοινωνικές σχέσεις θα βασίζονται σε επίπεδο κοινωνικότητας, π.χ. όλοι έχουν δικαιώματα και ευθύνες για τη δημιουργία τρόπους ζωής που δυναμώνει τις ικανότητες για ανθρωπιά όπως είναι, οι ευκαιρίες αυτοεξέλιξης μέσω δημιουργικών σχέσεων, η άμεση προσιτότητα σε αγαθά και υπηρεσίες, οι συγκεντρωμένες υπηρεσίες, η ζωή μέσα σε οικολογικά όρια όπου κοινότητες ανθρώπων συνεργάζονται και μοιράζονται πηγές και αγαθά από κοινό ενδιαφέρον μέσω δίκαιας κατανομής, ιεραρχίας. Επί πλέον, καθώς οι αξίες σημαίνουν ποιότητα και χρησιμότητα, η προϋπόθεση για την εκπαίδευση και την άσκηση στην Κοινωνική Εργασία στηρίζεται στη θέση ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν αξία και αξιοπρέπεια. Με άλλα λόγια οι κοινωνικοί λειτουργοί οφείλουν να εξατομικεύουν και να παραδέχονται τους ανθρώπους, να αναγνωρίζουν τον αυτοπροσδιορισμό τους και να μην είναι επικριτικοί. Κατά συνέπεια, η εφαρμογή αυτών των αξιών επικεντρώνεται στο σύνολο, στην ολότητα του κάθε ατόμου. Τα κριτήρια ατόμων που εδραιώνουν την ατομικότητα είναι περισσότερα από την πολιτισμική τους οντότητα, τη φυλή, το φύλο, την ηλικία, την υγεία, την εκπαίδευση και την κοινωνικοοικονομική κατάσταση.

Παράλληλα, η ζωή των ανθρώπων προϋποθέτει σεβασμό (ισότητα, τιμιότητα), στην αξία της δικαιοσύνης. Έτσι, οι κοινωνικές και πολιτικές παροχές οφείλουν να είναι ισοδύναμες και δίκαιες προς όλους, όσον αφορά τις προϋποθέσεις και τα οφέλη. Συνεπώς οι κοινωνικοί λειτουργοί είναι υποχρεωμένοι να έχουν μια παγκόσμια θεώρηση των αξιών που περιλαμβάνει ανάλυση - αξιολόγηση των παροχών και της πολιτικής που τη διέπει σε σχέση με την «ομοιότητα» των ανθρώπινων αναγκών και τον ανάλογο σχεδιασμό. (Βλ. Καλ. Παπαϊωάννου. *Κλινική Κοινωνική Εργασία. Κοινωνική Εργασία με Άτομα*. 1998: 173-79).

Παγκόσμιες ανάγκες, επιθυμητή κοινωνία, στρατηγική αλλαγής - προσαρμογής αξιών, πολιτική κοινωνικής πρόνοιας, είναι μερικές από τις προτάσεις για την εκπαίδευση στην Κοινωνική Εργασία.

Δυσκολίες και εμπόδια ασφαλώς υπάρχουν. Δεν παύει όμως να ισχύει η αξιολόγηση των «κλασσικών» αξιών που επηρεάζουν όλη την ανθρωπότητα. Ένα πιλοτικό πρόγραμμα στα Τμήματα Κοινωνικής Εργασίας σε διάφορα μέρη του κόσμου, θα ήταν μια τολμηρή, αλλά πολλά υποσχόμενη πρόταση. Σε ένα τέτοιο σχέδιο θα αντιμετωπίζονταν θέματα συνεργασίας και σχεδιασμού προγραμμάτων. Είναι αποδεδειγμένο ότι η εκπαίδευση και η άσκηση της Κοινωνικής Εργασίας έχουν κοινή βάση αξιών. Αυτό και μόνο αποτελεί απόδειξη της ιδιαιτερότητας των ανθρώπινων αναγκών και των κοινωνικών θεμάτων από αρχαιοτάτων χρόνων και οδηγεί τους κοινωνικούς λειτουργούς σε μια πιο ανθρώπινη άσκηση του επαγγέλματός τους. (Rhodes, M., *Ethical Dilemmas in Social Services*. 1986: 134).

Η παγκοσμιότητα και η διαχρονικότητα των αξιών της Κοινωνικής Εργασίας αποδεικνύεται σαφέστατα στο βιβλίο της Sarah Banks, *Ethics and Values in Social Work*, 1995: 38. Οι αξίες της Κοινωνικής Εργασίας κατά τη Banks συνοψίζονται: «... Οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί οφείλουν να υπερασπίζονται 1. την αξία και αξιοπρέπεια των ανθρώπων, 2. τον σεβασμό στην ιδιωτική ζωή και το απόρρητο, 3. το δικαίωμα των ατόμων και των οικογενειών να κάνουν τις δικές τους επιλογές, 4. το δυναμικό που εκφράζει η κοινότητα, 5. το δικαίωμα προστασίας όσων κινδυνεύουν από κακοποίηση, εκμετάλλευση, βία για τους ίδιους και άλλους...». Και ακόμη η S. Banks τονίζει ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί καλούνται «να αναπτύξουν ευαισθησία: α) σε δομές καταπίεσης αναφορικά με φυλή, κοινωνική τάξη και φύλο, β) στην αντίληψη και αντίδραση τους στην ύπαρξη κοινωνικού στίγματος που σχετίζεται με τη φτώχεια, την ηλικία, τις «ειδικές ανάγκες», το δικαίωμα στη διαφωνία, το ρατσισμό, γ) στην κατανόηση των διαφορετικών αναγκών των δύο φύλων και δ) στην ανάγκη προώθησης κοινωνικής πολιτικής πάνω από διακρίσεις και καταπίεση».

Βιβλιογραφία

- Bamford, T. *The Future of Social Work*. London, Routledge. 1990.
- Banks, S. *Ethics & Values in Social Work*. Ed. J. Campling. Macmillan. 1995.
- CCETSW. *Requirements and Regulations for the Diploma in Social Work*. 1989.
- Ευρωπαϊκό Κέντρο Κοινωνικής Εκπαίδευσης και Έρευνας της Βιέννης και Ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών. *Ο δύσκολος διάλογος ανάμεσα σε όσους παράγουν και σε όσους χρησιμοποιούν Κοινωνικές Έρευνες*. Επιμ. Ιωάννα Λαμπίρη Δημάκη. Αντ. Α. Σάκκουλα. 1986.
- Goldestein, H., *Social Learning and Change: a Cognitive Approach to Human Services*, Columbia, South Carolina, University of South Carolina Press. 1981.
- Jordan, B. *Competencies and Values*. Social Work Education. Vol. 10, no. 1. 1991.
- Moon, D. Introduction Responsibility Rights and Welfare. in D. Moon, ed. *The Theory of the Welfare State*. Boulder, Colorado, Westview Press. 1988.
- Parsons, T. The Professions and Social Structure. *Essays in Social Theory*. New York, Free Press., 1959.
- Rhodes, M. *Ethical Dilemmas in Social Work Practice*. Bostons Mass, Routledge & Keegan Paul., 1986.

Thomas, D. *The Making of Community Work*. Allen & Unwin. London, 1983.

Wicclair, M., *Patient Decision - making Capacity and Risk*. Bioethics. Vol. 5, no. 2, 1991.

Wilkes, R., *Social Work: what kind of profession?* iv D. Watson (ed.) «A Code of Ethics for Social Work: the Second Step». Routledge & Keegan Paul. London, 1985.

Wilson, C. *New Pathways in Psychology. Maslow & the Post Freudian Revolution*. N.Y.: Taplinger Publishing Co., 1972.